

Վանի
թագավորութուն
ն

- Վանի թագավորության հիմնադրման մասին վարկածներից մեկի համաձայն՝ այն առաջացել է մ. թ. ա. XIII–XI դարերում՝ Վանա լճից հարավ հիշատակվող Ուր(ու) ատրի ցեղային միության հիմքի վրա: Մեկ այլ տեսակետ այն կապում է Արարատյան դաշտի հետ՝ ելնելով թագավորության Արարատ-Ուրարտու անվանումից: Ներկայումս ընդունված է այն տեսակետը, ըստ որի՝ թագավորության սկզբնատարածքը Վանա լճի ավազանն է, որի հետ էլ կապվում է թագավորության հիմնական ինքնանվանումը՝ «Բիայնիլի» (այդ պատճառով էլ գիտության մեջ պետությունը հայտնի է նաև «Վանի թագավորություն» անվամբ):

**Տուշպայի հիմնադրման
արձանագրությունը**

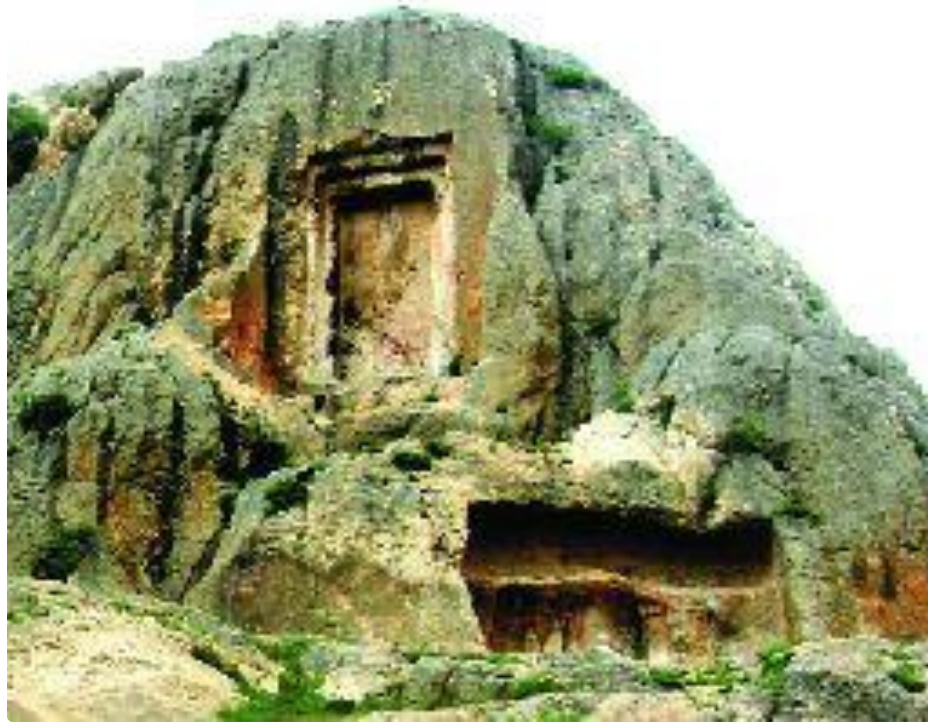
- Առաջին վկայված արքան Արամե Ուրարտացին է, որի անունն ասորեստանյան աղբյուրներում 3 անգամ հիշատակվում է մ. թ. ա. 859–843 թթ-ի ընթացքում: Ըստ այլ տեսակետի՝ Վանի թագավորության հիմնադիր-արքան Սարդուրի I-ն է՝ Լուրթիպրիի որդին, որն էլ մ. թ. ա. 830-ական թվականներին կառուցել է Տուշպա (Տոսպ) մայրաքաղաքը: Տուշպայի հիմնադրման արձանագրություններում նա իրեն անվանել է «Նաիրի երկրի արքա» և ներկայացել «մեծ արքա, հզոր արքա, տիեզերքի արքա, արքաների արքա» տիտղոսներով:

ՍԱՐԴՈՒՐԻ Ա

- **Սարդուրի Ա** (թ.ա. մոտ 835-825թթ), հաջողությամբ դիմակայել է Ասորեստանի կողոպտչական արշավանքներին, ընդարձակել և ամրապնդել թագավորության սահմանները: Սարդուրի Ա միավորել է Վանա լճի ավազանի երկրները և հիմնադրել արքունի նոր բերդաքաղաք Տուշպան (Տոսպավան):

ԻՇՊՈՒԻՆԻԻ (Ք.ա 825-810թթ) բարեփոխումները

- Գրային բարեփոխում՝ տեղական սեպագրի ստեղծում:
- Միասնական դիցարանի ստեղծում:
- Ք.ա 820-ական թթ. Ուրմիո լճի ավազանի հարավում ընդլայնում է թագավորությունը:

«Միերի դուռը» Վանոււմ

**Վանի (Տուլշապա)
միջնաբերդը**

ՄԵՆՈՒԱ

- Մենուևայի օրոք (Ք.ա 810-786թթ) Վանի թագավորությունը հասել է աննախադեպ հզորության: Երկիրը տնտեսապես հզորացնելու համար նա ծավալել է շինարարական աշխատանքներ, ստեղծել է ոռոգման ցանց. հատկապես նշանավոր է ցայսօր գործող 72 կմ երկարությամբ Մենուևայի ջրանցքը:

ՄԵՆՈՒԱՅԻ ջրանցքը

- Մենուևան հատուկ ուշադրություն է դարձրել **ռազմական շինարարությունը**՝ ստեղծելով **ամրաշինական մեծ ցանց**: Մենուևան հաղթանակներ է տարել տարածաշրջանի ամենահզոր պետության՝ Ասորեստանի նկատմամբ և Վանի թագավորությունը վերածել **գերտերության**:

Թևավոր ցուլի բրոնզե ֆիգուր, որով զարդարվել է արքայական գահը

Բրոնզե գապարտի հատված՝ Սարդուրի II-ի գրությամբ

Մետաղե կաթսա

Բրոնզե վահան և սաղավարտ (մ. թ. ա VIII դար)

- Պեղումներից հայտնաբերված մշակութային արժեքները պահպանվում, ուսումնասիրվում և ցուցադրվում են «Էրեբունի» պատմահնագիտական արգելոց-թանգարանում, Հայաստանի պատմության, Երևան քաղաքի, Բրիտանական (Լոնդոն), Առաջավորասիական (Բեռլին) թանգարաններում, Էրմիտաժում (Սանկտ Պետերբուրգ) և այլուր:

Արգիշտի Ա (Ք.ա 786-764թթ)

- Վանի թագավորության արքա մոտ մ. թ.ա. 786 թվականից: Արգիշտի Ա-ի գահակալության տարիներին Վանի հայկական թագավորությունը հասել է հզորության գագաթնակետին: Արգիշտի Ա գործունեությունը վերականգնվում է ճշգրիտ ժամանակագրությամբ շնորհիվ «Խորխոռյան տարեգրության», որում իրադարձությունները ներկայացվում են հանգամանորեն:

- Քաղաքականությունը
- Գրեթե Հայկական ամբողջ
լեռնաշխարհը միավորելով Վանի
թագավորության մեջ՝ Արգիշտի Ա-ն
հետևողականորեն վարել է
անհնազանդ ցեղային
իշխանությունների կենտրոնախույս
ձգտումները ճնշելով
քաղաքականություն, թուլացրել է
նրանց ուժերը, հարկերի ու
պարտավորությունների ենթարկել,
նրանց տիրույթներում ռազմական
հենակետեր ստեղծել, վերաբնակեցրել
իր տիրապետության տակ եղած այլ
վայրերում :

Արգիշտի Ա-ի արշավանքներն ու բարեփոխումները

- Բ.ա 785 թ արշավում է Դիաուխի և իր պետությանն է միավորում վերջինիս մեծ մասը:
- Արշավում է Չաբախա կամ Ջավախք՝ մինչև Հզոր Սիրիմուս լեռը :
- Բ.ա 783թ արշավանք է ձեռնարկում դեպի արևմուտք՝ Փոքր Ասիայի տարածք :

- Բ.ա. 782 թ հիմնադրվում է Էրեբունի ամրոցը :
- Բ.ա 781թ Արգիշտին ոչ միայն պարտության է մատնում ասորեստանյան զորքերին, այլև հասնում է մինչև Պարսուա և Բաբելոնիա :
- Բ.ա. 785-781թթ. Արգիշտի Ա-ի առաջնորդությամբ ստեղծվում է Վանի աշխարհակալությունը :

□ Բ.ա 776թ Արարատյան դաշտում հիմնում է Արգիշտաշխնիլի վարչատնտեսական կենտրոնը :

- Արգիշտի Ա-ի բուն թագավորությունը ձգվում էր ՌԻրմիայի ավազանի հարավից մինչև Ջավախք, Սևանա լճի ավազանից և Կուր գետից մինչև անդրեփրատյան աջափնյա շրջաններ, Մասիոս և Կորդվաց լեռներից մինչև Ճորոխի ավազան:

Էրեբունի ամրոց

- Ամրոց Վանի թագավորությունում:
Էրեբունի քաղաքանունը ուրարտական սկզբնաղբյուրների մեջ առաջին անգամ հանդիպում է Վանի Ս. Սահակ եկեղեցում հայտնաբերված կոթողի բնագրում, դրա 15-րդ տողում
URUEr-bu-ni-ni ձևով: Քաղաքը կառուցել է Արգիշտի Ա-ն մ.թ.ա. 782-ին, և ինքն էլ անվանակոչել է այն: Էրեբունի ամրոցի կառուցման թվականը համարվում է Երևան քաղաքի հիմնադրման տարեթիվը:

Ուրարտուկի թագավոր Արգիշտի I-ի կողմից կառուցված Էրեբունի ամրոցի մասին արձանագրություն

Թարգմանություն՝ Խալդ աստծո մեծությամբ Արգիշտին՝ Մենուայի որդին, այս անառիկ ամրոցը կառուցեց և անվանեց Էրեբունի քաղաք՝ ի հզորություն Բիայնա երկրի և ի սարսափ թշնամիների: Արգիշտին ասում է... Յողն ամայի էր, այստեղ ես մեծ գործեր կատարեցի: Խալդ աստծո մեծությամբ Արգիշտի՝ Մենուայի որդի, արքա հզոր, արքա Բիայնա երկրի, տերը Տուշպա քաղաքի»

**Էրեբունու ամրոցի
պարիսպները
(վերականգնված)**

Սարգստի Բ (Բ.ա 764- 735թթ)

Վանի թագավորության արքա
մոտ մ.թ.ա. 764 թվականից:

Արգիշտի Ա թագավորի որդին
էր, գահակիցը և հաջորդը: Նրա
գործերի տարեգրությունը ևս
հասել է մեզ, որն այսօրվա
գիտության մեջ կոչվում է «
ՍԱՐԴՈՒՐՅԱՆ
ՏԱՐԵԳՐՈՒԹՅՈՒՆ »:

Սարդուրի Բ-ի արշավանքներն ու բարեփոխումները

- Առաջին խոշոր արշավանքը եղել է Մելիտես պետության դեմ:
- Արշավում է Արմե, որի մայրաքաղաքի մոտ ջախջախում է ասորոստանցիներին:

-
- Սարդուրի Բ-ն կրկնեց հոր՝ Արգիշտի Ա-ի բացառիկ արշավանքը դեպի Բաբելոնիա:
 - Նա Վանի թագավորներից առաջինն էր, որ դուրս է գալիս Միջերկրական ծովի արևելյան ավազան:
 - Նա վերացնում է կախյալ թագավորությունները՝ դրանք վերածելով պետություն և վարչական միավորների:

- Սարդուրի Բ-ի գահակալության ժամանակաշրջանում Վանի տերությունն ունեցել է տարածքային ամենամեծ աճը:

Նրա տերությունը հյուսիսում հասնում է Սև ծով, հյուսիսարևելքում՝ Կուր գետ, արևելքում՝ Կասպից ծով, արևմուտքում՝ Փոքր Ասիայի կենտրոնական շրջան, հարավում՝ Պարսից ծոց, հարավարևմուտքում՝ Միջերկրական ծով:

ՌՈՒՍԱ Ա

- Վանիթագավորության թագավոր մ.թ.ա. մոտ 735-ից: Սարդուրի Բ-ի որդին և հաջորդը: Գահակալման սկզբնական շրջանում ճնշել է կենտրոնախույս ուժերին, ծավալել լայն շինարարական աշխատանքներ, իրականացրել վարչական վերափոխումներ, ընդարձակել պետության սահմանները, հատկապես հյուսիս-արևելքում (Սևանի ավազան) և հարավ-արևելքում՝ (Ուրմիայի հյուսիսային ավազան):

- Գլխավոր հակառակորդի՝ Ասորեստանի դեմ ստեղծել է ռազմաքաղաքական խմբավորումներ: Ռուսա Ա-ի հետ դաշնակցել են Փռյուզիայի, Կապադոկիայի, Կիլիկիայի, Մելիդի քաղաքական միավորումները, Մանայի թագավորությունը: Դրանով Ռուսա Ա-ն դժվարին կացության մեջ է դրել Ասորեստանի թագավոր Սարգոն II-ին:

- Իրադրությունը փոխվել է, երբ մ.թ.ա. 715-ին Ռուսա Ա-ի զորաբանակը պարտվել է վաչկատուն կիմերներից: Ռուսա Ա-ի դեմ ապստամբել են (Սարգոն II-ի դրոմամբ) որոշ կուսակալներ ու գավառակալներ: Ռուսա Ա-ն ճնշել է այդ խռովությունը, սակայն մ.թ.ա. 714-ին Սարգոն II-ը ներխուժել է Վանի թագավորություն, ավերել ու կողոպտել նրա հարավային գավառները: Պաշտամունքային կենտրոն Մուսասիրի տաճարի կործանումից հետո Ռուսա Ա-ն ինքնասպան է եղել: Նրա հաջորդը՝ Արգիշտի Բ-ն, վերականգնել է նախկին վիճակը, խափանել Ասորեստանի նվաճողական ծրագրերը

Արշավանքներ և բարեփոխումներ

- ❑ Վերանվաճեց «լճի այս և այն ափի»:
- ❑ Սևանա լճի ավազանում վերակառուցեց երկու խոշոր ամրոց՝ անվանակոչելով Խալդի և Թեյշեբա գերագույն աստվածների անուններով:
- ❑ Վերականգնեց Վանի տերութայան դիրքերը նաև Աղձնիքում:

- Արշավեց դեպի արևելք՝ նվաճելով մինչև Կասպից ծով ընկած նոր տարածքներ:
- Բ.ա 716 թ Մանայի համար Ասորեստանի և Ռերարտուհի միջև պատերազմ սկսվեց: Սակայն այդ ժամանակաշրջանում անակնկալ հայտնվեցին քոչվոր կիմերների ցեղերը՝ ասպատակելով թագավորության տարածքները: Ռուսա Ա-ն անհաջողություններ կրեց:

- ❑ Բ.ա 714 թ Սարգոն Բ-ն արշավեց Վանի թագավորության վրա: Չունեցավ մեծ հաջողություններ սակայն վերադարձին մտավ Արդինի-Մուսասիր և թալանեց Խալդիի տաճարը:
- ❑ Բ.ա 743-713 թթ. մղած երեսնամյա պայքարի արդյունքում Ասորեստանին հաջողվեց վերականգնել իր դիրքերը: